

نام‌ها و نشانه‌ها
در
دستور زبان فارسی

احمد شاملو

انتشارات فروارید

شاملو، احمد، ۱۳۰۴ - ۱۳۷۹.

نام‌ها و نشانه‌ها در دستور زبان فارسی / احمد شاملو. - تهران: مروارید، ۱۳۸۵.

ISBN: 964-8838-34-8

فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیبا.

۱. فارسی - دستور. الف. عنوان.

۴۶۵

۲. ان ۲۶۸۸/ PIR

۳۹۱۴-۳۸۵م

کتابخانه ملی ایران

سازمان اسناد و کتابخانه ملی

تهران، خیابان انقلاب، روبه‌روی دانشگاه تهران، پلاک ۱۴۱۲ / ص. پ. ۱۶۵۳-۱۳۱۴۵

تلفن ۶۶۴۰۰۸۶۶ - ۶۶۴۱۴۰۴۶ - ۶۶۴۱۴۰۲۷ - ۶۶۴۸۴۰۱۲ - ۶۶۴۸۴۶۱۲

پست الکترونیک: morvarid_pub@yahoo.com

فروش اینترنتی: www.iketab.com

نام‌ها و نشانه‌ها در دستور زبان فارسی

احمد شاملو

چاپ اول ۱۳۸۵

حروفنگاری و صفحه‌آرایی، علم روز

چاپ گلشن

تیراژ ۲۲۰۰ جلد

ISBN: 964-8838-34-8

شابک ۹۶۴-۸۸۳۸-۲۴-۸

با اشراف دفتر حفظ و نظارت بر نشر آثار شاملو

۲۰۰۰ تومان

پیش‌گفتار

معضل خط و زبان فارسی

فرهنگ ایرانی که بیانگر میزان اعتلا و ارتقای بینش و جهان‌نگری جامعه‌ی ایران است، حامل تمدن درخشان مردمی است که روح دانش و اندیشه و هنر سرزمین خود را انعکاس می‌دهد. بالندگی این فرهنگ جز با شناخت زبان و خط آن میسر نخواهد شد. رمز بالندگی فرهنگ ایرانی، ما را با رشد و توسعه‌ی زبان و خط و ادبیات ایرانی آشنا می‌سازد. این رشد و بالندگی، در ضرورت‌های تاریخی برای «روزآمد» کردن و «به روز» در آوردن خط و زبان فارسی می‌باشد، که تا فرهنگ ایرانی، برای آینده، همیشه عمق و تازگی داشته باشد. مجموعه‌ی آثار پدرم را در واقع می‌توان مجموعه‌ای از فرهنگ وازگان و تازه‌های لغوی دانست که به اعتبار آثار ادبیات کلاسیک ایران افزوده است.

با مطالعه‌ی آثار کلاسیک و کهن ایرانی و آشنایی با آثار ادبی معاصر می‌توان به تلاش‌های چشمگیر احمد شاملو در دگرگونی شعر امروز (به ویژه در ارتقای کیفی شعر خود شاملو) پی برد. بر این باورم که پویایی زبان فارسی، به افزوده‌هایی است که از ورود واژه‌های جدید به آن نشأت می‌گیرد.

اگرچه زبان فارسی هزارساله را امروزه هم می‌توانیم بدون ترجمه یا بازخوانی مجدد دریابیم، اما این نیز خود مشکل و معضل دیگری است که زبان فارسی، چرا «به روز» نشده و به عبارتی درجا زده است؟ پدرم همیشه نگران رسم‌الخط فارسی بود و اعتقاد داشت که خط فارسی دارای نارسایی‌هایی است که بایستی سامان‌دهی و اصلاح شود تا بتوان به راحتی به خوانش یک متن نایل شد. نگرش دیگر پدرم درباره‌ی شعر معاصر و شاعران جوان این بود که، بایستی ادبیات کهن ایران را مطالعه کرد تا به گنجینه‌ی لغات و واژه‌های آن آشنایی داشته باشیم، آن‌گاه می‌توانیم به «روزآمد» کردن آن نایل شویم. پدرم - احمد شاملو - همیشه دغدغه‌ی نارسایی خط و زبان فارسی را داشت و معتقد بود که خط و زبان بایستی «به روز» تغییر می‌کرد تا شاهد رشد آن می‌بودیم.

ولی متأسفانه زبان فاخر حافظ‌ها، سعدی‌ها، نظامی‌ها، فردوسی‌ها، مولوی‌ها، و ... تا حدودی قدرت رشد آن را (در طی زمان) از ما ربودند. شاید این ویژگی زبان فارسی هم بوده باشد. اما معتمد زبان زنده، زبانی است که گستره‌ی وازگانی آن در حال افزودن باشد نه ثابت و ایستا. احمد شاملو به زیباشناختی زبان اهمیت می‌داد.

از نظر شاملو: زیبایی‌شناسی زبان به - محتوای کلام

- معنای بیان

در زبان‌شناسی وابسته و مرتبط بودند. دل‌نگرانی‌های مداوم شاملو در مورد رسم‌الخط فارسی و آیین نگارش او را بر آن داشت که به دو موضوع بیشتر فکر کند:

۱- تغییر و اصلاح خط

۲- شیوه و روش نوشتن

تغییر و اصلاح در موضوع رسم‌الخط فارسی هم از دو جایگاه، بیشتر برای او مدنظر بود:

۱- پیوسته‌نویسی

۲- جدا نویسی

به همین منظور هم تلاش داشت تا علاوه بر دستور زبان فارسی، قواعد تازه‌تری برای «خط فارسی» تدوین نماید. او تلاش داشت تا با بازنگری ضوابط موجود خط فارسی به اصلاح و تغییرات و تدوین ضروری آن دست بزند. احمد شاملو خود را ملزم به «پاسداری از زبان و خط فارسی» و «یک دستی و روش‌مندی در نگارش» می‌دانست.

او علاوه بر موضوع تصویری بودن خط فارسی در ارتباط با اصلاح خط فارسی، خوانش اشتباه نوشتار، و رعایت فاصله‌ی واژگانی، به اصلاح نمودن خط فارسی (به صورت ساختاری) اعتقاد داشت. شاملو در تلاش بود تا برای دو مشکل: - رسم‌الخط فارسی

- آیین نگارش

اقدام به تنظیم، تدوین و چاپ نظرات خود با عنوان «دستور خط فارسی» بنماید. شاملو همیشه می‌گفت که بایستی رسم‌الخط را به شیوه‌ای تازه‌تر و جامع‌تر بازنگری و اصلاح کنیم، مگر نه اینکه رسم‌الخط امری قراردادی است؟ شاملو از ورود واژه‌های بیگانه هراسی در دل نداشت و آماده‌ی آمایش و پالایش آن بود. واژه‌گزینی، مترادف‌سازی و ساخت کلمات هم‌معنا و معادل‌سازی واژگان جدید را پذیرا بود.

یدرم در ادامه می‌افزود که: «سیاجون، من این کار را خواهم کرد و روشی تازه برای دستور خط فارسی ارائه خواهم داد.»

اما عمرش کفاف نداد تا آن‌چه را که می‌خواست به انجام برساند. مشکلات زیادی که در زندگی برایش به وجود آورده شده بود، نگذاشت تا به نتیجه‌ی آرزویش دست پیدا کند.

در همین‌جا بر خود واجب می‌دانم تا از علاقه‌مندی آقای دکتر علی‌اکبر قاضی‌زاده و آقای مهندس ضیاء‌الدین جاوید برای چاپ کتاب «دستور زبان فارسی» سپاسگزاری نمایم.

از مدیریت محترم انتشارات مروارید که زحمت قبل چاپ کتاب حاضر را بر عهده گرفتند تشکر می‌نمایم.

سیاوش شاملو

۱۳۸۵/۲/۱۵

دفتر حفظ و نظارت بر نشر آثار احمد شاملو

کتابی را که پیش روی شماست احمد شاملو سال ۱۳۳۳ در زندان قصر نوشته است و بر آن بوده تا دستور زبان فارسی را در سه دفتر اسم، فعل و حرف مورد بررسی قرار دهد.

دفتر اسم، خود از چهار بخش اسم، اضافه، صفت و ضمیر تشکیل می‌شده که متأسفانه در نخستین نوبت انتشار آن (سال ۱۳۴۳) بخش مربوط به ضمیر در چاپخانه گم می‌شود اما در دومین نوبت (سال ۱۳۷۵) به رغم افزوده نشدن تکمله‌یی بر کتاب مطالب با ساماندهی بهتر تحت عنوان «جلد اول دستور زبان شاملو» و به امید انتشار یک جلد متمم به دست چاپ سپرده می‌شوند.

ناشر در مقدمه چاپ دوم این کتاب مزایای دستور زبان فارسی احمد شاملو را این‌گونه بر شمرده است:

۱- اصوات و حروف بیصدرا به بهترین وجهی از یکدیگر تفکیک و بطور واضح به خواننده معرفی کرده است.

۲- چون زبان فارسی تحت تأثیر زبان عربی است حروف مختص عربی را که به مجموعه الفبای فارسی اضافه شده جداگانه آورده و اصوات خاص آنرا شرح داده است.

۳- ضمن آوردن مثال، اقسام همزه و اشکال گوناگون آنرا به بهترین وجهی نشان داده است.

۴- در این دستور، خواننده به مطالب و نکاتی برمی‌خورد که ذکر آن تازگی دارد و در سایر دستورهای موجود، به آنها اشاره‌ای نشده است.

۵- علائم نقطه گذاری و جمله بندی؛ که خیلی اهمیت دارد در این کتاب بطور مشروح، ذکر شده است.

۶- در ذیل هر فصل و موضوع، به تمرین‌های مناسبی اشاره شده که با حل آن تمرینات، نکات مندرج در آن فصل بخوبی آموخته می‌شود.

۷- چون در زبان فارسی اعراب (اصوات) خارج از حروف الفباست و نوشته نمی‌شود لذا مؤلف تلفظ کلمات را با الفبای لاتین نشان داده تا خواننده پی به تلفظ صحیح آن کلمات ببرد.

۸- آخرین نکته مزیت این دستور بر سایر کتابهای مشابه اینکه: چون مؤلف خود یکی از شعرای نامدار عصر حاضر است، زیباترین و شیواترین ابیات و اشعار را بعنوان مثال و شاهد در ذیل مطالب آورده است.

«دفتر نظارت بر حفظ و نشر آثار احمد شاملو» در راستای ساماندهی به روند تجدید چاپ آثار منتشره، آثار نایاب و نیز آمایش آثار منتشر نشده این «شاعر، مترجم، محقق و روزنامه‌نگار معاصر» تدوین و تنظیم مجدد این کتاب را نیز مطابق با آخرین تصحیح‌ها در دستور کار خود قرار داد.

اگرچه شاملو به خاطر مشغله‌ی مهمتری هم چون «کتاب کوچک» توفیق تکمیل این اثر را آن‌چنان که خود بایسته و شایسته می‌دانست نیافت اما «دستور زبان فارسی احمد شاملو» که صرف وجودش نشان از جامعیت شخصیت ادبی و نگاه فراگیر او به مقوله‌ی زبان دارد از جهات بسیار قابل بحث و مورد توجه علاقه‌مندان خواهد بود.

تعهد به زبان؛ یک تعهد اجتماعی

مردی به شیدایی، عاشق زبان مادری خویش ام. زبانی که در طول قرن‌ها و قرن‌ها، ملتی پُر مایه، رنج و شادی خود را بدان سروده است. زبانی ترکیبی و پیوندی، که به هر معجزتی در قلمرو کلام و اندیشه راه می‌دهد. حتا عربی که در فارسی وارد شد، فارسی فارسی ماند. مشتی مفهوم را که لازم داشت از زبان عربی به نفع خودش مصادره کرد، اما ساختارش را از دست نداد. زبانی که در پیرانه‌سری نیز ظرفیت‌های عظیم تازه‌یی در آن می‌یابم و برخوردم با آن، برخورد با چیزی مقدس است. شاید به همین دلیل است که این اواخر کم‌تر می‌نویسم، زیرا معتقدم که در این معبد قدسی، تنها باید حضور قلب داشت و انسان همیشه حضور قلب ندارد. در آغاز راه، قضیه فرق می‌کرد. آن موقع، زبان در نظر من فقط یک وسیله بود، شاید یک چیز «مصرفی» که به خاطر یک شعر می‌شد پدرش را درآورد. کاری که متأسفانه امروز هم پاره‌یی از شاعران جوان می‌کنند.

من زبان‌شناس و این حرف‌ها نیستم، ولی وقتی آدم کاری می‌کند که الزماً نیازمند آگاهی از فلان یا بهمان مقوله است، نمی‌تواند خودش را از آن کنار بکشد. زبان‌شناسی یک علم است و علم را جز از طریق پرداختن مستقیم به آن نمی‌شود آموخت، اما شاعری امری شهودی‌ست و چون

آموختنی نیست، در چارچوب‌های عبوس علم، احساس نفس‌تنگی می‌کند. با این همه سر و کار شعر با زبان است که ناگزیر باید آموخت و اگر شاعر از آموختن آن بگریزد، امر شاعری‌اش مختل می‌شود و در آن به توفیق دست پیدا نمی‌کند.

صرف فارسی زبان بودن برای شعر فارسی سرودن کافی نیست. برای این کار باید فرض کنید که اصلاً فارسی نمی‌دانید و از نو به کشف آن برخیزید. نویسندگان یا شاعران، پیش از آن که معماران روح بشر باشند، پاسداران زبان خویش‌اند. تعهد شاعر در مقابل زبانش، نیمی از تعهدات اجتماعی اوست. تعهد در مقابل ادبیات، از تعهدات اجتماعی اوست. کسی که زبان خودش را بلد نیست و ادبیات خود را نمی‌شناسد، به صرف تقلید از این و آن، شاعر نمی‌شود. اول باید این درد را حس کند؛ درد زبان را. و این را وظیفه‌ی برای خودش بداند. من نمی‌توانم بپذیرم که فقط اجتماعی بودن به اصطلاح کار را خاتمه می‌دهد و تمام می‌کند، نه؛ کافی نیست.

شعر یک حادثه است. حادثه‌ی که زمان و مکان سبب سازش هست، اما شکل‌بندی‌اش در «زبان» صورت می‌گیرد. پس تودیدی نیست که برای آن باید بتوان همه‌ی امکانات و همه‌ی ظرفیت‌های زبان را شناخت و برای پذیرایی از شعر آمادگی یافت.

احمد شاملو

کیهان ۱۳۵۱ (انتشار مجدد: کتاب جمعه). یک هفته با احمد شاملو در اتریش، مهدی اخوان‌لنگرودی - مروارید ۱۳۷۳. گفت‌وگویی درباره‌ی شعر با احمد شاملو - روزنامه‌ی بامداد، ۲۰ مرداد ۱۳۵۸. سینما و ادبیات در گفت‌وگو با احمد شاملو و...، مسلم منصوری - علم ۱۳۷۷. با دوستان - خوشه، ۱۳۴۶. گفت‌وگوی منصوره پیرنیا با احمد شاملو در لندن - کیهان، شماره ۹۱۰۴ (۲۲ و ۲۴/۸/۱۳۵۲). گفت و شنود ناصر حریری با احمد شاملو - آویشن ۱۳۷۷.